

Goran Barović
Filozofski fakultet
Nikšić

STUDIJE GEOGRAFIJE I TERENSKI RAD U PROCESU PRIMJENE BOLONJSKE DEKLARACIJE

GEOGRAPHY STUDIES AND FIELD WORK IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION OF BOLOGNA DECLARATION

ABSTRACT: The subject of work is to emphasize a very significant segment in the process of organizing scientific and teaching process on the Geography program of the Philosophical faculty. Besides the theoretical sessions and practices which are covered by the plan and program, special attention needs to be directed to field work and tests of acquired knowledge and expanding knowledge on concrete examples in geographical environment that is being studied. The advantage that we have by living in this interesting geographical environment must be utilized in order to connect theoretical knowledge that is being presented in classrooms with field practice. The field work is very important part of mastering geography skills and knowledge and is an unreplacable part of scientific, teaching and research process. Therefore the field work must be included in teaching process by adequate law acts which will make it concurrent part of the process.

Key words: geography, teaching process, field work, scientific and research work.

APSTRAKT: Predmet rada jeste skretanje pažnje na veoma značajan segment u procesu organizovanja nastavno-naučnog procesa na Studijskom programu geografija Filozofskog fakulteta. Pored teorijskih predavanja i vježbi koje su previdjene planom i programom posebna pažnja se mora posvetiti terenskom radu i provjeri naučenog kao i proširenju znanja na konkretnim primjerima u geografskoj sredini koja se izučava. Prednost koju imamo živeći na ovakvom geografski zanimljivom prostoru moramo iskoristiti, da na najbolji način povežemo teorijska saznanja koja se prezentiraju u učionicama sa praktičnim radom na terenu. Terenski rad je veoma bitan segment u ovladavanju geografskim znanjima i nezamjenljiv je dio nastavno-naučnog i istraživačkog procesa, stoga mora biti uključen u nastavni proces odgovarajućim pravnim aktima koji će ga učiniti njegovim ravnopravnim činiocem.

Ključne riječi: geografija, nastavni proces, terenski rad, naučno-istraživački rad.

Studijski program geografija danas prema svom nastavnom planu i programu pokriva sve najvažnije teme koje student osnovnih studija treba apsolvirati. Nastavni planovi i programi su vremenom mijenjani, usklađivani sa modernim tendencijama u geografskim naukama i svakako osvremenjavani uvođenjem novih disciplina. Takve tendencije moraju biti prisutne na svakom koraku kako bi studijski program ostao aktuelan, savremen i išao u korak sa modernim kretanjima u geografskoj nauci. Stalan napredak i osavremenjavanje nastavnog procesa mora pratiti i adekvatan naučno-istraživački rad bez čijih je rezultata nemoguće ostvarivati bilo kakav napredak. Geografiju kao specifičnu naučnu disciplinu možemo posmatrati sa više naučno-istraživačkih aspekata. Ovdje treba pažnju usmjeriti na tematske cjeline u okviru geografije koje čine posebne

podoblasti u okviru istog sistema. Treba razdvojiti naučno-istraživačke postupke za fizičko-geografske teme, društveno-ekonomske teme, regionalno-geografske teme, kartografske i opšte-geografske teme.

Kada se u javnosti pominju geografska istraživanja najčešća asocijacija pripada grupi fizičko-geografskih tema. Ove teme se prepliću kroz svakodnevni život jer imaju veliki značaj za svakodnevno funkcionisanje čovjeka. Ovoj grupi geografskih tema pripadaju: klima, reljef, vode, vegetacija, biljni i životinjski svijet i geološke karakteristike geoprostora. Sve ove teme pojedinačno danas se istražuju kroz niz geografskih poddisciplina ali i niz posebnih nauka koje ostvaruju vezu sa geografijom kroz zajednička naučna istraživanja. Naučno-istraživački rad u ovoj oblasti geografije mora biti svakodnevnan, zbog izuzetno brzih promjena koje se dešavaju u geografskoj sredini kroz koju se prostiru. Takođe se od geografa očekuje da uz izuzetno poznavanje geoprostora prate kretanja i razvoj drugih srodnih nauka sa kojima je geografija povezana (klimatologija, geomorfologija, hidrologija...). Ovakva obaveza se nameće jer sa geografskog aspekta treba sagledati rezultate istraživanja više srodnih naučnih disciplina i objasniti uzajamne veze i uticaj na geografsku sredinu istraživanog prostora.

Kod geografskog istraživanja društveno-ekonomskih aspekata geoprostora pred geografima se nalaze istraživačke teme koje obuhvataju: stanovništvo, naselja i privredne odlike. Tokom razvoja ljudskog društva čovjek je od prvih formiranja ljudskih zajednica počeo prirodu prilagođavati svojim potrebama i stavljati njene resurse u funkciju boljeg života. Kroz ovaj segment geografske problematike ne može se izbjeći veza sa fizičko-geografskim karakteristikama istraživanog prostora. Ovaj segment od geografa opet traži dobro poznavanje srodnih disciplina koje su povezane sa geografijom i iz čijih istraživanja geografija crpi podatke za naučno dokazivanje pojava i procesa koji su se tokom razvoja ljudskog društva odvijali. Takođe sa geografskog aspekta se za naredni period moraju dati prognoze na osnovu kojih će ljudsko društvo upravljati i planirati dalji razvoj.

Poseban naučno-istraživački postupak predstavlja istraživanje regionalno-geografskih tema koje uz veoma dobro poznavanje predhodno navedenih geografskih znanja predviđaju korišćenje niza drugih metoda rada. Istraživački proces u ovoj oblasti zahtijeva sagledavanje cjeline koja je ispunjena objektima anorganskog, organskog i antropogenog porijekla. Ovi objekti su u geografskoj sredini toliko isprepleteni i uzročno-posledično povezani da je veoma teško odrediti granicu među njima samima ali i granicu između susjednih geografskih cjelina. Poseban segment u ovom dijelu predstavljaju razdvajanje i istraživanje geografskih cjelina od administrativnih oblasti koje često na vještački način čine granicu među nekada jedinstvenim prostorima. I u ovoj oblasti se od geografa očekuje stalan rad, praćenje kretanja karakterističnih djelova sistema koji utiču na funkcionisanje cjeline.

Kartografske teme su poseban segment u geografskim istraživanjima i to po više osnova. Geografska karta predstavlja, univerzalno sredstvo izražavanja, i najčešći oblik predstavljanja geografskog prostora, rezultata geografskih

istraživanja ali i rezultata istraživanja u drugim naukama koje nijesu vezane za geografiju. Malo se naučnih disciplina može pohvaliti tolikim stepenom napretka ostvarenim posebno u drugoj polovini prošlog vijeka. Razvoj karte se kretao od prvih ljudskih potreba primitivnog čovjeka da na pijesku ili zidu pećine, kamenom ili ugarkom prikaže teritoriju po kojoj je lovio, preko prikaza dijela poznatog svijeta na papirusu ili štavljenoj koži pa do današnjih štampanih karata, tematskih atlasa i savremenih digitalnih karata. Prekretnica u razvoju kartografije napravljena je sa pojavom računara, koji je otvorio još uvijek ne-utvrđene mogućnosti u razvoju kartografskog predstavljanja. Samim vezivanjem za elektrotehniku došlo je do pojave i drugih uređaja koji su do neslučenih visina podigli preciznost i brzinu izrade karata kako u laboratorijskim uslovima tako i u praktičnom radu na terenu. Osim što se koristi kao jako pogodno i praktično sredstvo za prikazivanje rezultata naučno-istraživačkog rada i ona sama može biti predmet novog istraživanja i dobijanja rezultata.

U oblasti opšte-geografskih tema naučno-istraživački proces kroz terenska istraživanja ima najmanje mogućnosti u odnosu na već obrađene tematske cjeline. Međutim, kroz ove teme geografi na osnovu naučno-istraživačkog rada kroz predhodne oblasti mogu davati prognoze i predlagati rješenja za niz problema koje svakodnevno srećemo u prostoru. Geografija i poddiscipline uz ozbiljan i pravilno organizovan naučno-istraživački proces mogu riješiti ili barem ublažiti probleme kao što su: navodnjavanje, odvodnjavanje, erozija, urbanizacija, regionalizacija, razvoj turizma, migracija stanovništva i sl. Takođe se u ovoj grupi nalazi i dio geografskih interesovanja za prostore koji se pružaju van Zemljine lopte. Za sada, geografi samo površno poznaju rezultate astronomskih istraživanja i ograničeni su na informacije koje im astronomi iz svog naučno-istraživačkog procesa saopšte iako prostor kosmosa u pojedinim segmentima značajno utiče na pojedine pojave i procese na Zemlji.

Proces naučno-istraživačkog rada na Sudijskom programu, Fakultetu i Univerzitetu definisan je normativnim aktima kao što su Statut Univerziteta, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti i Bolonjska deklaracija.

Statut Univerziteta donosi da će u realizaciji svoje misije „Razvijati i promovisati dostignuća istraživanja u naučnim oblastima“ i „Biti preduzimljiv u podsticanju društvene i ekonomske primjene vrhunskih dostignuća iz oblasti svoje djelatnosti“. Takođe u Statutu Univerziteta kaže se da je djelatnost Univerziteta zasnovana na:

- akademskim slobodama i akademskoj autonomiji;
- otvorenosti prema javnosti;
- saradnji i partnerstvu zaposlenih na Univerzitetu, studenata i drugih učesnika u procesu visokog obrazovanja;
- principima uspostavljanja evropskog prostora visokog obrazovanja i istraživanja;
- stvaranju mogućnosti za sticanje visokog obrazovanja tokom čitavog života.

Dalje se kaže: „Fakultet i akademija su nadležni za naučno-istraživački i umjetnički rad“ ali i da: „Univerzitet može samostalno ili na predlog organizacione jedinice osnivati centre i laboratorije, radi ostvarivanja naučno-istraživačkog rada i sticanja profita, ili neposredno pružati usluge trećim licima pod komercijalnim uslovima, u okviru djelatnosti za koje ispunjava propisane uslove. Obavljanje djelatnosti u cilju usavršavanja i ostvarivanja naučno-istraživačkog rada, i sticanja profita uređuje Upravni odbor posebnim aktom“. Tog akta nema na zvaničnom sajtu Univerziteta.

Statut Univerziteta propisuje da su akademsko osoblje lica koja neposredno realizuju studijski program ili imaju naučna zvanja na njegovim organizacionim jedinicama čija je djelatnost isključivo naučno-istraživački rad, na osnovu čega se vrši njihov izbor u naučna zvanja.

U Zakonu o visokom obrazovanju piše da su njegovi ciljevi:

- uspostavljanje, unapređivanje i razvijanje znanja, nauke, umjetnosti i kulture;
- prenošenje opštih, naučnih i profesionalnih znanja i vještina putem nastave i istraživanja;

ali da se naučno-istraživački rad u ustanovi uređuje posebnim zakonom iako se u nastavku zakona kaže da je „Univerzitet je autonomna ustanova koja u obavljanju djelatnosti objedinjuje obrazovni, naučno-istraživački i umjetnički rad, kao djelove jedinstvenog procesa visokog obrazovanja“.

Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti u svojim načelima kaže:

„Naučno-istraživačka djelatnost se zasniva na načelima:

- 1) povećanja kulturnog i privrednog razvoja Republike Crne Gore;
- 2) širenja i produbljivanja naučnih saznanja;
- 3) razvoja nauke radi povećanja efikasnosti, očuvanja i razvoja opšteg fonda znanja;
- 4) povećanja efikasnosti naučno-istraživačke djelatnosti i povezivanja organizacija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede;
- 5) uključivanja u Evropski istraživački prostor i Okvirne programe Evropske unije za naučno-istraživačku djelatnost;
- 6) slobode i autonomije naučnog stvaralaštva;
- 7) obrazovanja vrhunskih stručnjaka za istraživanje i razvoj;
- 8) etike i odgovornosti lica koja se bave naučno-istraživačkim radom za posljedice njihovog rada;
- 9) održivog razvoja i zaštiti i unapređenju životne sredine;
- 10) zaštite ličnosti i dostojanstva lica koja se bave naučno-istraživačkim radom;
- 11) međunarodnih mjerila kvaliteta;
- 12) većeg ulaganja u naučno-istraživačku djelatnost;
- 13) povezivanja lica koja se bave naučno-istraživačkim radom na državnom i međunarodnom nivou.

U Zakonu su takođe definisana i vrsta istraživanja:

- fundamentalna,

- primijenjena i razvojna istraživanja i
- osposobljavanje kadra za naučni rad.

„Fundamentalno istraživanje je teorijski ili eksperimentalni rad koji se obavlja prvenstveno radi osvajanja novih znanja ili otkrivanja novih oblasti istraživanja, sa dugoročnim ciljevima primjene.

Primijenjeno istraživanje je originalno istraživanje radi dobijanja naučno primjenjivih rezultata.

Razvojno istraživanje je stvaralački rad na osnovu poznatih naučnih znanja koji razvija nove tehnologije, proizvode i procese ili poboljšava postojeće postupke, sisteme i usluge.

Oposobljavanje kadra za naučni rad je sticanje novih znanja putem studijskih programa postdiplomskih i doktorskih studija i drugih oblika naučnog usavršavanja.“

Takođe, Zakon propisuje da se naučno-istraživačka djelatnosti ostvaruje kroz sledeće institucije: Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti, Univerzitet Crne Gore, ustanove visokog obrazovanja, naučno-istraživačke ustanove i druga pravna i fizička lica, u skladu sa zakonom.

Međutim ni u jednom pravnom aktu koji definiše naučno-istraživački rad nema nijedne odrednice koja govori o vezi sa nastavnim procesom, kao i obavezi finansiranja terenskog rada koji je za Studijski program geografija veoma bitan. Predviđeno je:

- „finansiranje naučno-istraživačkih programa i projekata i neophodne opreme za njihovu realizaciju od posebnog interesa za Crnu Goru, u skladu sa Strategijom;
- osposobljavanje i razvoj naučno-istraživačkih kadrova;
- međunarodnu naučnu saradnju i mobilnost lica koja se bave naučno-istraživačkim radom;
- naučne publikacije i komunikacije;
- za druge namjene određene ovim zakonom.

Mjerila za raspodjelu sredstava za naučno-istraživačku djelatnost i bliže kriterijume za korišćenje sredstava iz stava 1 ovog člana propisuje Ministarstvo.“

Bolonjska deklaracija u svom objašnjenju kaže da je to ključni dokument koji označava prekretnicu u razvoju visokog obrazovanja u Evropi. Njome se teži postići harmonizacija a ne standardizacija i izjednačavanje visokog obrazovanja čime se poštuju načela autonomije i različitosti. Ovaj segment Bolonjske deklaracije upravo daje Studijskom programu geografija poseban značaj. Koliko su geografske specifičnosti prostora Crne Gore značajne za geografsku nauku govore činjenica da je veliki broj najznačajnijih geografa posjećivao i istraživao njene specifičnosti. O njenim osobinama pisali su A. Boue, E. Tietze, L. Baldaci, K. Hasert, J. Cvijić, G. Bukowski, A. Martelli, F. Hopcsa, P. Rovinski i drugi. Opisi geografskih specifičnosti Crne Gore nalaze se u najznačajnijoj svjetskoj geografskoj literaturi. Njene specifičnosti i danas plijene pažnju istraživača velikog broja evropskih zemalja. Crnu Goru, posebno tokom ljeta po-

sjećuju istraživači iz Bugarske, Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske, Slovenije, Hrvatske, Francuske, Engleske, Njemačke i dr.

U velikom broju naučnih i stručnih izdanja potvrđena je izuzetna zanimljivost geoprostora Crne Gore. Ona mora biti dostupna u prvom redu nastavno-naučnom ali i naučno-istraživačkom radu studenata sa Studijskog programa geografija. Bolonjskom deklaracijom se kao obaveza naglašava stvaranje evropskog prostora za visoko obrazovanje što studijskom programu, fakultetu i univerzitetu otvara velike mogućnosti razvoja i proširenja saradnje sa srodnim jedinicama visokog obrazovanja u Evropi.

Posebna pažnja se mora posvetiti načinu organizovanja terenskog rada za potrebe nastavnog i naučno-istraživačkog procesa na Studijskom programu geografija. Najbolji način je timsko organizovanje aktivnosti kod kojih će se srazmjerno postavljenom problemu uključivati profesor, saradnik u nastavi i student, svaki prema svom nivou, stepenu obučenosti, prethodnom znanju i ulozi u timu. Ovakvim radom teorijska saznanja izložena na predavanjima nailaze na praktičnu realizaciju u geografskoj sredini o kojoj govore.

Međutim, kao preduslov za rješavanje ovog problema prethodno je potrebno da se kroz institucije sistema pravno zaokruži obaveza finansiranja ovakvih projekata od kojih se očekuje da daju nove rezultate u nastavi ali i u nauci.

Sa druge strane nalaze se studenti zbog kojih se u stvari i organizuje čitav proces. Važno je znati i njihovo mišljenje o ovom veoma bitnom segmentu nastavno-naučnog i istraživačkog procesa. Potrebno je uraditi istraživanje koje treba da pokaže njihovu ocjenu nastavnog procesa tako da buduća rješenja doprinesu njegovom boljem organizovanju radi ostvarenja boljeg rezultata. Veoma korisno će biti za kompletan nastavno-naučni i istraživački proces mišljenje njegovih direktnih učesnika jer samo oni mogu realno ukazati na njegove prednosti ili mane.

L i t e r a t u r a

- Rudić, V. (1982), *Metodika nastave geografije*, Beograd: Naučna knjiga.
Jovičić, Ž. (1971), *Metodika nastave geografije*, Beograd: Naučna knjiga.
Bolonjska deklaracija.
Zakon o visokom obrazovanju.
Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti.
Statut Univerziteta Crne Gore.